

Protestants erfgoed

Tekst Tanja Kootte en Marco Blokhuis **Beeld** Museum Catharijneconvent

Protestants erfgoed in Museum Catharijneconvent

Door het luiden van een speciale klok opende koningin Juliana op 9 juni 1979 Rijksmuseum Het Catharijneconvent. Tegelijkertijd luidden ook de klokken van de Dom, symbool voor de stad Utrecht, en die van de naastgelegen Catharinakerk: deze representeerden alle kerkelijke verzamelingen die in het museum waren ondergebracht. Dat maakt Museum Catharijneconvent uniek in de wereld: nergens anders zijn verzamelingen van de volle breedte van de christelijke kerken samengebracht. Het erfgoed uit protestantse kerken vond een plek naast rooms-katholieke en oudkatholieke voorwerpen. Vanzelf was dat niet gegaan. Toen duidelijk werd dat er een museum voor de geschiedenis van de christelijke cultuur in Nederland zou komen, was al in 1974 de Stichting Protestantse Kerkelijke Kunst (SPKK) opgericht met als doelstelling 'het bevorderen van belangstelling en zorg voor voorwerpen van kunst en godsdienstige praktijk binnen het protestantisme in Nederland'.

Avondmaalsilver uit Leiden

In deze stichting zaten (en zitten nog altijd) vertegenwoordigers van de Algemene Doopsgezinde Sociëteit, de Evangelisch-Lutherse Kerk, de (toenmalige) Nederlandse Hervormde Kerk, de Remonstrantse Broederschap en de Gereformeerde Kerken; later hebben ook de Christelijke Gereformeerden kerken zich bij dit gezelschap gevoegd.

Zorg voor het erfgoed in de protestantse kerken werd al spoedig overgedragen aan de toenmalige Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland (SKKN). Deze zorgtaak is sinds 2013 ondergebracht bij Museum Catharijneconvent.

De SPKK hield zich vooral bezig met het bijeenbrengen van voorwerpen betreffende de geschiedenis van het protestantisme voor het nieuwe museum. Onvermoeibaar verzamelden de werkers van het eerste uur bijbels, boeken en prenten, avondmaalsilver en schilderijen voor het nieuwe museum.

Zoeken in de collectie

Nieuwsgierig geworden wat het museum allemaal op dit terrein in huis heeft? Zoek op de website van het museum via 'Collectie' op 'Zoeken in Collectie' en tik daar bij inventarisnummer SPKK in. U vindt dan circa 3500 objecten, variërend van eenvoudig zondagschoolmateriaal tot indrukwekkende geschilderde portretten.

Voorwerpen van de voorlopers van het tegenwoordige Landelijk Dienstencentrum van PKN vonden hun weg naar het museum, waar zij niet alleen beter bewaard konden worden, maar ook voor een breder publiek ontsloten. Zo verhuisden circa vierhonderd prenten, vooral predikantenportretten, van het bureau van de Archiefdienst van de Hervormde Kerk naar het Catharijneconvent. In gedigitaliseerde vorm zijn ze allemaal terug te vinden op de website van het museum. Dat geldt ook voor de circa driehonderd voorwerpen die de toenmalige Evangelisch-Lutherse Kerk in het museum onderbracht. De zorg voor het protestants erfgoed binnen de museummuren is ondergebracht bij Tanja Kootte, die daartoe sinds 2011 speciaal aangesteld is als J.G. van Oord-conservator voor het Nederlands protestantisme.

Het protestantisme binnen de verzameling van het Catharijneconvent

Protestants erfgoed komt niet alleen uit kerken, ook op diverse andere wijzen worden belangrijke voorwerpen verzameld. Zo werden in 2012 de portretten aangekocht van de 17de-eeuwse predikant Willem Tielen en zijn vrouw Maria de Fraeye, geschilderd door Cornelis Jonson van Ceulen. Een fraai 19de-eeuws schilderij, het Stichtelijk Uurtje in de Achterhoek door Hendrik Valkenburg ontving het museum in bruikleen van een particuliere eigenaar. Als schenking van een vriend van het museum kwam recent een fraai geïllustreerde en ingekleurde bijbel uit de 18e eeuw binnen. De protestantse ver-

Portretten van de 17e eeuwse predikant Willem Tielen en zijn vrouw Maria de Fraeye (Cornelis Johnson van Ceulen)

*Het Stichtelijk Uurtje in de Achterhoek
(Hendrik Valkenburg)*

zameling is in 2020 bijzonder toegenomen doordat ons museum de zorg voor de kerncollectie van het Bijbels Museum op zich heeft genomen – een mooie uitdaging daar het bijna zevenhonderd voorwerpen betreft! Een leuke bijkomstigheid is dat het hier gaat om de verzameling van het oude Bijbels Museum van ds. Leendert Schouten, toen nog gevestigd in Utrecht, naast de deur van het Catharijneconvent.

Bij al dit verzamelen staat voorop dat de kwaliteit en betekenis van de verzameling verhoogd moet worden. Het museum is in de gelukkige omstandigheid dat vrijwel alle depots zich binnen de muren van het museumgebouw bevinden. Die depotruimte is echter wel eindig: scherpe keuzes zijn daarom noodzakelijk.

Protestantse collecties in kerken

Museum Catharijneconvent heeft dan wel een protestantse collectie maar de grootste en fraaiste protestantse collectie bevindt zich in de kerkgebouwen. We staan er niet altijd bij stil maar geen museum zou de grote tekstborden, kroonluchters of preekstoelen kunnen bevatten die al eeuwen een plek hebben in zowel grote als kleine kerken. De preekstoelen van de Nieuwe Kerk in Amsterdam (hoogte 13,20 meter) en de Grote of Michaëlskerk in Zwolle (hoogte 11,40 meter) zijn de grootste in Nederland en passen in geen museum. Het visserijbord in de Grootte Kerk in Maassluis (hoogte 7 meter), officieel een tekstbord, maar zo rijk beschilderd met zeegezichten en zeedieren dat het meer weg heeft van een schilderij, komt het beste uit in de kerk waarvoor het bedoeld is.

Veel kerkgebouwen in dorpen en steden hebben een status als monument en zijn beeldbepalend. Het voorbestaan daarvan lijkt niet bedreigd. Het heeft altijd de voorkeur dat erfgoed in situ bewaard en gebruikt wordt. Dat maakt de kans op behoud het grootst.

Kerkinterieurs zijn van alle eeuwen en van ons allemaal. Het lijkt soms of de tijd er stil staat, maar toch is er veel beweging. Verplaatsing van meubilair en voorwerpen is van alle tijden. Zo staat sinds 1771 in Ballum (Ameland) de fraai bewerkte preekstoelkuip uit 1604 uit de Grote Kerk in Harlingen. In het Gelderse Steenderen staat een orgel uit 1780 dat in 1891 in de Amsterdamse Buiten-Amstelkerk een plaats kreeg en in 1971 in de Hervormde Remigiuserkerk van Steenderen (Gld.) werd geplaatst.

Maar lang niet alles krijgt een nieuwe bestemming. In veel kerken bevinden zich ook meubels en voorwerpen die niet meer gebruikt worden en die zijn opgeslagen. Op dit punt is keuzes maken ook voor kerkbeheerders een aandachtspunt. Daarvan werd ook de Kunstcommissie van de Protestantse Kerk Amsterdam zich bewust toen het kerkelijk bureau ging verhuizen. In de kerkgebouwen was aan meer voorwerpen geen behoefte.

*Fraai geïllustreerde en ingekleurde
bijbel uit de 18e eeuw*

De vraag is nu wat de Protestantse Kerk van Amsterdam moet bewaren om aan de geschiedenis van de kerk met zovele inmiddels verdwenen wijkkerken recht te doen. Van elk gebouw de preekstoelbijbel bewaren of misschien het avondmaalsgerei? Of alleen een foto?

Vandaar dat samenwerking werd gezocht met Museum Catharijneconvent om al het erfgoed in de kerken in kaart te brengen. Vanuit het overzicht van de hele collectie kunnen dan bewuste keuzes gemaakt worden voor het behoud van het belangrijkste. Museum Catharijneconvent als kenniscentrum en rijksmuseum voor christelijke kunst en cultuur ontwikkelde daarvoor al eerder een speciale methodiek.

De inventarisatie van de kerkgebouwen leverde een actuele lijst op van voorwerpen die zich in de kerkgebouwen en elders bevinden. Dat lijkt een vanzelfsprekende zaak maar omdat er in de loop van de tijd voorwerpen bijkomen of juist zijn verdwenen ontbreekt vaak het juiste overzicht.

Model van de Tempelberg (Conrad Schick, 1879), aangekocht door ds. Leendert Schouten, de grondlegger van het Bijbels Museum. Het model is nu te zien in Museum Catharijneconvent in Utrecht.